

Nietzsche contra Socrate

— ȘTEFAN VIANU —

CULEGEREA de eseuri a lui Andrei Cornea recent publicată la editura Humanitas, *Noul, o veche poveste*, se termină cu un amplu eseu, „Când Socrate are dreptate”. Suntem avertizați că acest text a fost scris ca o *retractatio* la cartea anterioară a autorului, *Când Socrate nu are dreptate*, apărută în 2006 la editura Humanitas. De fapt nu este vorba de o *retractatio* în sensul tare al cuvântului. Socrate nu are pur și simplu dreptate, ci „dreptatea” sa constă în a câștiga un duel la mare distanță cu unul din criticii săi: Friederich Nietzsche.

Este aproape imposibil ca un admirator al lui Socrate și al dialogurilor platoniciene să nu îl întâlnească, mai devreme sau mai târziu, pe Nietzsche. Grecii nu pot fi înțeleși astăzi doar prin studiul scrierilor pe care ni le-au lăsat; ei trebuie recitiți și cu ajutorul celor care au știut să-i „citească”, revelându-ne bogăția textelor pe care le credeam cunoscute. Socrate se situează la începutul, iar Nietzsche la sfârșitul unei lungi „povești”, care este cea a istoriei metafizicii occidentale. Or, Nietzsche vrea să pună, sau mai degrabă să fie punctul final al acestei istorii. Sfârșitul istoriei metafizicii este determinat de faptul că omul modern nu-i mai percepe înțelesul. De ce? Fiindcă omul modern nu mai crede în valorile tradiționale. Oboseala, lehamitea, umbra amenințătoare a „nihilismului” își au sursa în această lipsă de credință.

Afirmația că această stare este rezultatul metafizicii i-ar putea surprinde pe unii. Dacă metafizica este o meditație asupra sensurilor ultime, îndepărtate, cum a putut din ea să se nască „ultimul om”, preocupat doar de sine și de lucrurile mărunte? Există un moment raționalist în metafizica clasică, al cărei început este tocmai socratismul. Metafizica are tendința de a viza lucrurile îndepărtate

apropriindu-și-le – de a gândi Distanța suprimând-o. *Telos*-ul vizat, acel „dincolo”, nu mai semnifică o transcendență, ci ține de rațiunea însăși. Metafizica socratică este credință în Rațiune, în puterea salvatoare a rațiunii. „Socrate instaurează, pentru Nietzsche, tradiția unui tip uman nou în istorie, anume omul teoretic (...) Nu numai că omul teoretic, spre deosebire de artist, sfășie misterul protector al mitului făcând astfel viața insuportabilă; lucrul cel mai grav e că el o face în numele unei mari iluzii de care nici nu-și dă seama; știința nu e o descoperire a adevărului, așa cum s-a crezut mereu, ci «iluzia profundă (...) că gândirea, urmărind firul conducător al cauzalității, pătrunde până în cele mai adânci abisuri ale realității, și că gândirea poate nu numai să recunoască realitatea, ci să o îndrepte»”, (pp. 199–200). Poate fi considerat Socrate, a cărui menire era să cerceteze sufletul omenesc punând întrebări tuturor, părintele raționalismului european? Sunt înclinat să cred că nu; dar mă limitez la problema interpretării nietzscheene a filozofiei socratice.

De fapt, considerațiile lui Nietzsche despre „fenomenul Socrate” indică o atitudine mult mai complexă decât cea de simplă condamnare. Pe cei doi filozofi îi leagă, dincolo de doctrinele lor opuse, o atitudine comună, o manieră asemănătoare de a înțelege actul filozofic, care nu poate fi separat de un anumit gen: dialogul într-un caz, aforismul în celălalt. În ambele cazuri avem de-a face cu un refuz radical al filozofilor de profesie, care consideră filozofia ca o disciplină, și nu ca un mod de viață. Nu este cazul celor doi. Cum subliniază Andrei Cornea, „ambii își investesc viața, fără rest, în activitatea lor filozofică” (p. 219). Pentru ambii filozofi, arată autorul, drumul și interogarea sunt mai importante decât afirmațiile finale și răspunsurile. „Cărări, nu

opere!” (*Wege nicht Werke*), spunea, despre opera lui de o viață, Heidegger; același lucru se poate spune despre activitatea lui Socrate și a lui Nietzsche.

În măsura în care acești filozofi totuși nu spun același lucru, Andrei Cornea ne dă de înțeles că îi dă dreptate lui Socrate. Merită subliniată modernitatea metodei socratice: dialogul rămâne dialog, drumul adevărului fiind deschidere, acceptare, cel puțin provizorie, a poziției celuilalt. Nici măcar posibilitatea de a nu avea dreptate nu este exclusă. Ipotezele se verifică în cursul dialogului, și numai astfel. Superioritatea acestei metode reiese atunci când o punem în contrast cu cea a marelui său critic, Friedrich Nietzsche. Dacă cei doi au dreptate contra filozofilor academici, încremeniți în poziții rigide, nu este mai puțin adevărat că Socrate ar putea avea dreptate împotriva lui Nietzsche. Socrate găndește *în public* – publicul fiind, ce-i drept, unul ales –, pe când Nietzsche în singurătate: aforismul, acel buchet de gânduri care fixează noua ierarhie a valorilor, traduce însingurarea filozofului. Și în acest caz gândirea este interogare; însă Nietzsche își pune mai degrabă sieși întrebări, fără să aștepte ca ceilalți să-i răspundă.

Ne putem întreba cum ajunge Nietzsche să-și „suprime” interlocutorul (ideal sau real). Nu numai prin forța și profunzimea gândului, ci printr-o nouă „șiretenie a rațiunii” (Hegel). Poziția adversarului nu este atât contrată, cât minată, destabilizată printr-o neașteptată de-plasare – de pe terenul doctrinei pe cel al vieții personale. În locul argumentelor pro și contra, avem de-a face, afirmă Andrei Cornea, cu „principiul privitului prin gaura cheii” (p. 233), cu un fel de „bârfă” – spațiul ideal în care se mișcă Nietzsche nu este cel public, ci „spațiul încă privat al ascultării bârfei” (p. 225, s. autorului). Iată o surprinzătoare anticipare

a gândirii freudiene! Conform acestui principiu, contează nu numai ce spun filozofii, ci în primul rând cine sunt ei. Avem de-a face cu o psihologizare a filozofiei. Operația demascării rațiunii constă în de-plasarea problematicii pe terenul vieții personale, al motivelor „impure”. Spiritul suspiciunii răspunde astfel șireteniei filozofilor, abili în a-și masca slăbiciunile printr-o nouă șiretenie, care este deja post-filozofică.

Cum receptăm astăzi această critică pre-freudiană? Metoda „privitului prin gaura cheii” nu ni se mai pare pertinentă. Spațiul public al debaterii de idei ne interesează mai mult decât inconștientul individual. De altfel, filozofia nietzscheană nu poate fi redusă la o simplă anticipare a psihanalizei freidiene. Ea se hrănește din înțelepciunea socratică, în măsura în care spiritul critic constituie nucleul acesteia. Or, asta ne fascinează azi în scrierile lui Nietzsche: capacitatea filozofului de a demola idolii: modernitatea ca progres, logică și cunoașterea obiectivă, egalitarismul ca ideologie dominantă; din edificiul construcției moderne nici o piatră nu rămâne neatinsă. Însă spiritul acestor critici și întrebări radicale este, de fapt, cel socratic. Atacându-l pe Socrate, arată Andrei Cornea, Nietzsche își minează propriul teren. De aceea, putem spune că Socrate „are dreptate” – împotriva lui Nietzsche.

Aș vrea să fac unele precizări. Din „locul” unde se situează Nietzsche, importanța poveștilor personale ale filozofilor, care le-ar fi determinat gândirea, pare a fi secundară. Interpretarea conform căreia critica nietzscheană a (pre)modernității ar fi o anticipare a psihanalizei freidiene mi se pare, așadar, în lumina „socratismului” lui Nietzsche, problematică. Interpretări autorizate ai filozofiei nietzscheene ne pot ajuta s-o depășim. De ce să nu-l ascultăm pe Martin

Heidegger? Heidegger a arătat că filozofia „voinței de putere” este o metafizică – și totodată un destin: o confruntare cu forțele istorice ce stau la baza culturii occidentale.

Conform acestei interpretări și a altora asemănătoare, Nietzsche nu se plasează pe terenul vieții private atunci când ne vorbește despre „boala” unui filozof. Boala cu pricina este una colectivă; este cea a unei civilizații care nu mai crede în valorile sale. Filozoful „bolnav” nu este decât purtătorul ei de cuvânt. A-l critica nu înseamnă a-l psihanaliza (a-l „bârfa”), ci a denunța „decadentismul” său, opunând forțe proprii (noi și totodată vechi) forțelor culturale cărora filozoful criticat le-a dat formă. Gândirea este ea însăși o forță; filozoful nu scapă nicidecum legii „voinței de putere”. Or, aceasta nu este nicidecum doar un instinct omenesc, ci o forță cosmică; așadar, într-o perspectivă să zicem posthegeliană, una de asemenea istorică. Critica metafizicilor tradiționale (occidentale) nu este nicidecum o critică a metafizicii ca atare; ea se situează pe terenul metafizicii ca voință de depășire a omului, pe care cu greu o putem considera o anticipare a materialismului freudian.

„Socrate are dreptate”, cum spune Andrei Cornea, împotriva lui Nietzsche. Dar nu are și Nietzsche dreptate – împotriva lui Socrate? Sau poate cu el? Greu de decis. Cartea lui Andrei Cornea ne ajută să revenim la aceste întrebări. ➤

Andrei Cornea
**NOUL,
O VECHĂ
POVEȘTE**
Editura Humanitas,
2008, 248 pp.